

Burcu Özgüven

Istanbul'un fethinden sonra Fatih'in Bizans'tan kalan kutsal emanetlere büyük bir ilgi gösterdiği bilinir. Bu ilginin kaynağı tarihçiler arasında çok farklı yorumlara yol açmıştır.

Fatih'in Emperyal Projesine Katkı Bizans'ın Kutsal Emanetleri

Ortaçağda bir Avrupa şehrinin en değerli varlığı, katedralde saklanan ve azizlere ait olduğu düşünülen kemikler ve eşyalardı. Çoğu zaman doğudan binbir zorlukla getirilen kutsal emanet (rölik), halkın gözünde şehrin kaderini belirleyen efsanevi bir güce sahipti. Röliklerle ilgili inanış, Bizans İstanbulu'nda daha da güçlü bir biçimde ortaya çıkar. Büyük Konstantinus döneminde (306-337) Fatih Camii'nin bulunduğu alanda inşasına başlanan Havariyun Kilisesi'nin yapılış nedeni, İsa'nın üç havarisinin kemiklerinin İstanbul'a getirilişiydi. Vaftizci Aziz Ioannes, ilk din şehidi Aziz Stefanos ve Türkler arasında "Circis Peygamber" olarak bilinen Aziz Georgios'un kemikleri başta olmak üzere, Bizans kiliselerinde onlarca rölik saklanıyordu.⁽¹⁾

1453'te İstanbul'un Osmanlılarca alınmasından sonra, Fatih Sultan Mehmed'in Bizans'ın röliklerine belirgin bir ilgi gösterdiği bilinmektedir. Fatih, kiliselerde bulunan kalıntıların birçoğunu yeni yaptırdığı Topkapı Sarayı'nın İç Hazine'sinde bulunduruyordu. Dönemin kaynakları, bu konuya değinerek, hükümdarın davranışını çeşitli nedenlere bağlamaktadır. II. Mehmed, kuşkusuz kendinden önceki ve sonraki Osmanlı hükümdarlarından farklı bir kişilikteydi. Ancak, onun röliklere ilgisi tek başına bir olgu olarak değil, içinde bulunduğu koşulları değerlendirerek anlam kazanmaktadır⁵¹. Bunlardan en önemlisi, Doğu'da ve Batı'da "kutsal" olarak tanınan Bizans İstanbulu'nun imgesidir.

Bizans döneminde İstanbul'un tarihsel kimliği iki temel öğeye dayanmaktadır: İlki Doğu Kilisesi'nin ve Bizans İmparatorluğu'nun siyasi merkezi oluşu, diğeri ise antik Roma geleneğinden gelen kültürel miras. Doğu Roma İmparatorluğu'nun devamı sayılan Bizans'ın tarihle bağlantısı, İstanbul'un diğeri adı olan "Yeni Roma" simgelemektedir. Bizanslılar kendilerini "Romalı" sayıyor, şehrin antikiteye dayanan geçmişiyle gurur duyuyorlardı. Öte yandan, İstanbul, Ortodoksluğun da başkentiydi. Bizans İstanbulu'nun koruyucu azizi kiliselerde kendisiyle ilgili birçok eşya bulunan Meryem Ana'ydı. Kıyamet günü ile ilgili yorumlar yapan Bizans eskatolojisinde, İncil'in son bölümünde tasvir edilen "Gökyüzündeki Cennetsel Kudüs" imgesi bu duruma bağlı olarak Bizans İstanbulu ile özdeşleştiriliyordu. Tarihsel süreklilik açısından "Yeni Roma" olarak tanımlanan İstanbul, kurulan dinsel bağlantı nedeniyle "Ye-

ni Kudüs" olarak da betimlenmekteydi⁵².

Doğu'da ve Batı'da İstanbul'un bu dinsel çağrışımını, "Yeni Kudüs" imgesini destekleyen öğelerden biri kıyamet gününe ilişkin yorumlar ise, diğeri de Hıristiyan din büyüklerine atfedilen kemikler ve eşyalardı. Rölikler nedeniyle şehir azizlerin yeryüzündeki simgelerinin toplamından oluşan bir "yeryüzü cenneti" olarak kabul ediliyordu. Bu inanç Bizans eskatolojisinde İstanbul'un Osmanlılarca alınışına kadar, hatta ondan sonra da sürer.

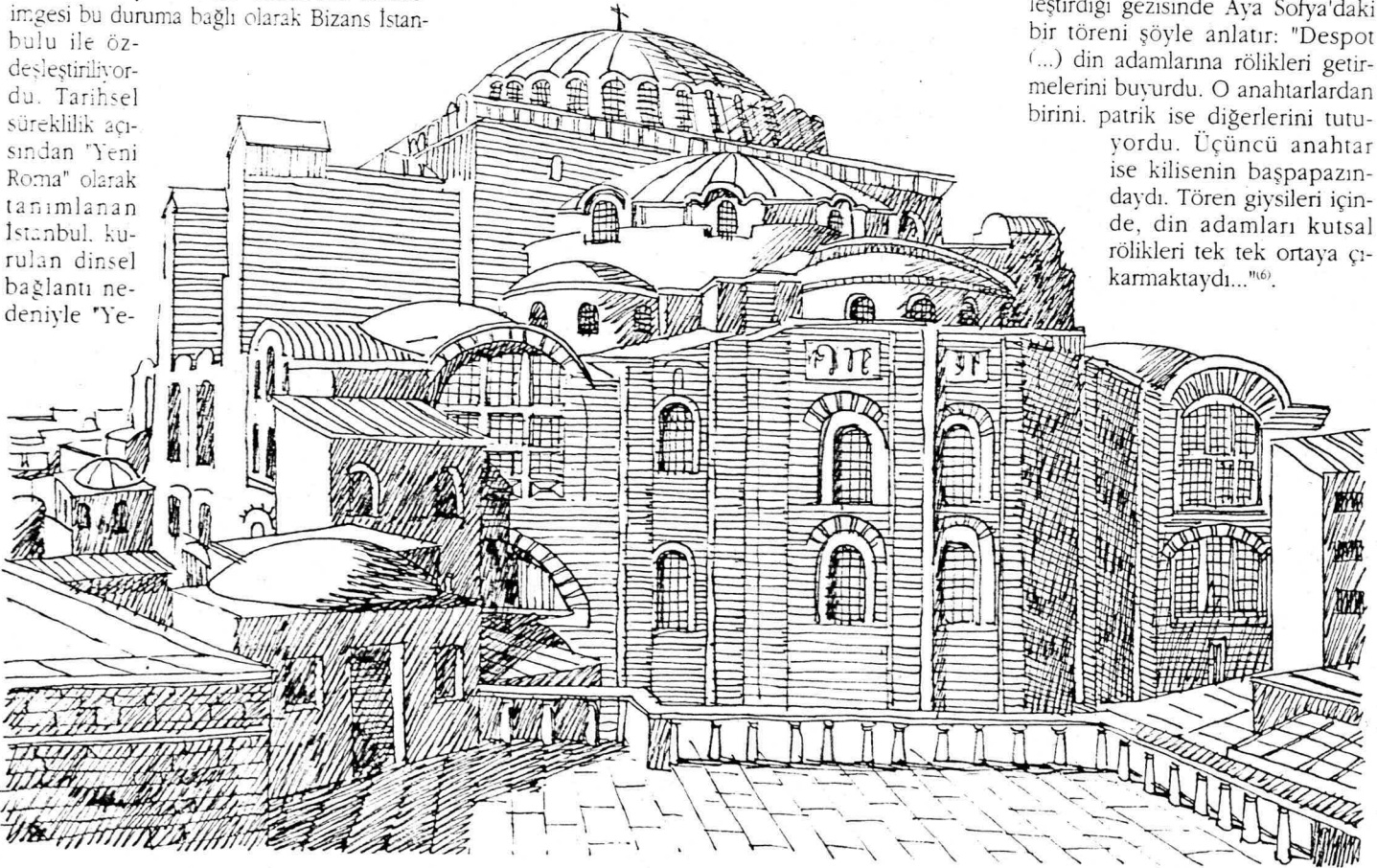
Kutsal Şehir İstanbul

1204'teki Latin işgali ve yağması öncesi, Ortaçağ Avrupası'nda Bizans'ın sahip olduğu kutsal emanetlerin sayısı, şehrin zenginlik ve ihtişamı vaazlara konu edilmekteydi. Papa 7. Gregory 1074'te şöyle der: "Doğu Kilisesi katolik inancından uzaklaşıyor, şeytan ruhları öldürerek cemaati yok ediyor..." Batı Kilisesi'ne göre bunun nedeni Bizanslıların lükse ve zenginliğe aşırı düşkün olmalarıydı. Roma, giderek turmanan rekabetin yanı sıra, İstanbul'un merkezi gücünü simgeleyen kutsal eşyalanna ve abartılan hazine efsanelerine gıpta ediyor, diğeri yandan dinsizleşmiş ve ahlakça bozulmuş olduğuna kanaat geti-

terek Bizans'ın bu ihtişama layık olmadığını ileri sürüyordu.

İstanbul'un "Yeni Roma" ve "Yeni Kudüs" özellikleri Avrupa'da iyi bilinen bir konuydu. Hıristiyan hacıların Kudüs'ten önceki veya sonraki durağı olan İstanbul, Avrupa'daki "kutsal şehir" konumunu yüzyıllar boyunca sürdürdü. Şehri ziyaret eden gezginlerin anlatımlarında İstanbul'un rölikleri, görkemli ve zengin kiliseleri, gözahçı ikonları sanatçılarıyla etkilemiş, dönemin aydınları yazılı anlatımda yola çıkarak kendi düşlerinde bir İstanbul imgesi yaratmışlardır. İlginç bir örnek olarak, ünlü ressam Mantegna'nın (1431-1506) 1453 sonrasına tarihlenen "Bahçede Hüzün" adlı eseri (National Gallery, Londra) Türkleşmiş bir İstanbul ve "Yeni Kudüs" imgesinin kansımdır⁵³.

Dördüncü haçlı seferini bahane ederek Bizans'ı yağmalayan Latinlerin İstanbul'dan birçok eseri, bu arada röliklerin önemli bir kısmını da kendi şehirlerine götürdüğü bilinmektedir. Haçlı işgalinden iki yüz yıl sonra İspanya'nın resmi elçisi olarak gelen Ruy Gonzales de Clavijo İstanbul'daki kutsal röliklerden tek tek hayranlıkla söz ederek, her birinin yerini, kilise ve manastırların yapılaşmış özelliklerini dile getirir. Clavijo'ya göre İstanbul şehri adeta rölikler ve kiliselerle özdeşleşmiştir⁵⁴. Bir başka gezgin, Pero Tafur ise 1435-1439 yılları arası gerçekleştirdiği gezisinde Aya Sofya'daki bir töreni şöyle anlatır: "Despot (...) din adamlarına rölikleri getirmelerini buyurdu. O anahtarlardan birini, patrik ise diğerlerini tutuyordu. Üçüncü anahtar ise kilisenin başpapazındaydı. Tören giysileri içinde, din adamları kutsal rölikleri tek tek ortaya çıkarmaktaydı..."⁵⁵.

Gezginlerin tanık olduğu ihtişam Avrupa'nın ileri gelen çevrelerinde yankı buluyor, bu da kiliseler arası rekabeti körükleyordu. Fetihden hemen önce, Bizans elçilerinin Floransa Katedrali'nde Batı Hıristiyanlarıyla uzlaşma çözümleri araması, bir yere kadar rekabeti yatıştırdıysa da, bu kez halk gelişmeleri protestoyla karşıladı. Birçok İstanbullu Ayasofya'da ayin yapmayı reddediyor, Latin işgalinin kötü anılarını taze tutuyordu.

Öte yandan, on beşinci yüzyılda Avrupa'da, özellikle İtalya'da gelişen hümanizm akımını ve Rönesans eğilimlerini dikkatle izleyen II. Mehmed de, büyük bir olasılıkla, İstanbul'a atfedilen kutsal özelliklerin bilincindeydi. Floransa görüşmelerinde karşı tavır koyan Gennadios Scholarios'un patrik olarak atanması sırasında Bizans İmparatoruna ait ritüel kısmen uygulayan hükümdar⁷⁷, öte yandan antik uygarlıkların meraklı bir gözlemcisi olmuştur. Çeşitli kaynaklar, hükümdarın Polibi-
us tarihini, Augustus, Konstantinus ve Teodosius'un hayatını incelediğinden. Büyük İskender ve Julius Caesar'ı kendine örnek aldığından söz etmektedir⁷⁸. Çağdaşlarının işaret ettiği gibi, Fatih'in Truva'daki kalıntılar karşısındaki heyecanı, Amavutluk'taki Elbasan Kalesi'nin yerinde bulunan antik bir şehri incelemesi, Rumeli Hisarı'nın inşa edileceği alandaki eski bir hamamın tarihçesiyle ilgilenmesi, hükümdarın sahip olduğu topraklarda yaşamış uygarlıklara duyduğu ilginin birer ifadesidir⁷⁹. İkinci Mehmed'in çağında birçok Avrupalı prens aynı ilgiyi paylaşıyordu. Rönesans'ta antikiteye duyulan merak tarih yazımını ve tarihe bakış açısını etkilemiş, klasik eserler, Roma'ya ait mimari kalıntılar, sanat zevki bu dönemde yeniden değerlendirilmişti. Osmanlı Sarayı da tüm bu gelişmelerden uzak değildi. Tam bu dönemde Fatih Sultan Mehmet, dönemin sanat koruyucuları, İtalyan prensleri ve hümanistleriyle bağlantı kurmuş. Rönesans düşüncesinin ardındaki dinamikleri ve dünya görüşünü anlamaya yönelmişti. Diğer Rönesans hükümdarlarının davranışlarına benzer olarak, bu ilgi hem pragmatik, hem de entelektüel nedenlerden ileri geliyordu. Riminili Sigismondo Malatesta Fatih'in diplomatik köprü kurduğu tipik bir Rönesans sanat koruyucusudur. Sarayında Matteo de Pasti, Alberti, Valturio ve "il Taccola" gibi sanatçı ve hümanistleri ağırlamış, Papa II. Pius'un şiddetle eleştirdiği pagan görünümlü bir mezar inşa ettirmişti⁸⁰.

Aynı dönemde II. Mehmed, İtalyan ustalar Bertoldo di Giovanni ile Costanzo da Ferrara'yı sarayına davet etmiş, ve üzerinde kendi resmi bulunan madalyaları hazırlatmıştı. Bu madalyalardan birinde II. Mehmed Romalı bir savaşçı gibi betimlenmekteydi⁸¹. Yaşamının son yıllarında Ve-

nedikli ressam Gentile Bellini'ye (1430-1516) ünlü portresini yaptırmıştı⁸². Bellini'nin yanı sıra Osmanlı sarayına yakın olan ve "quattrocento" düşüncesini temsil eden birçok İtalyan bulunmaktaydı: Cesenalı Angelo Vadio, Floransalı Benedetto Dei ve Berlinghieri, Vicenzalı Giovan-Maria Angiolello ve diğerleri...⁸³ Bütün bunlar, II. Mehmed'in dönemin dünya görüşünü yakından tanımasına zemin hazırlıyordu; diğer yandan hükümdarın antik uygarlıklara, bu arada antikaya ilgi duymasına aracı olmaları da mümkündür. Bilindiği gibi, on beşinci yüzyılda antika yalnız klasik uygarlıkların yapılarını değil, günümüz bilimselliğinden uzak, naif bir biçimde, eski ve özgün olduğuna inanılan eşyalarla azizlerin kutsal emanetlerini de içeren bir kavramdı⁸⁴. Ortaçağda insanlar

Mehmed, Doğu Akdeniz ve Doğu Avrupa'daki politik yarışta önemli bir psikolojik üstünlük kazanmıştı.

Bu durum, Osmanlı'nın Doğu Akdeniz'deki en güçlü rakibi Venedik'in yeni bir atılımına yol açtı. Dokuzuncu yüzyılda havari Aziz Markos'un kemiklerinin İskenderiye'den getirilmesi gibi, fetihden üç yıl sonra, 1456'da Venedik Senatosu, Ege adalarında ve eski Bizans'ın çeşitli yerlerinde bulunan röliklerin satın alınarak ülkede toplanmasına karar verdi⁸⁵. Venedik'in bu girişimi II. Bayezid döneminde de sürdü⁸⁶. Fatih'in hükümdarlığı sırasında sarayda bulundurulmuş kutsal emanetler, oğlu Bayezid ve Venedik elçisi arasında pazarlık konusu olmuştur. Avrupa'da gözaltında bulunan Cem Sultan'a karşılık önerilen rölikler, tam bir anlaşma sağlana-

ile doğaüstü güçler arasında bağlantı nenesi olarak kabul edilen rölikler, Rönesans'ın pragmatik ve tarihselci ortamında farklı bir dünya görüşünün ifadesine dönüşmüş, ve tarihsel süreklilik bağlamında değerlendirilmeye başlanmıştı.

Bizans Rölikleri

Gerek Doğu ve Batı kültürlerinde "merkezi kutsal şehir" özelliği, gerekse tarihsel sürekliliği simgelemesi nedeniyle İstanbul, Osmanlı Devleti'nin "cihan hakimiyeti" projesine zemin hazırlamaktaydı. Böylece, kutsal şehrin yeni hükümdarı II.

masa da yavaş yavaş başka ellere geçti. Bugün Topkapı Sarayı'nda tek bir rölik, Vaftizci Aziz İoannes'in kol kemigi kalmıştır⁸⁷.

Bununla birlikte, İstanbul şehrinin kutsal addeden sadece Hıristiyan inancı değildir. Kuran'da ve hadislerde geçen Bizans'ın merkezi İstanbul, geleneksel Osmanlı kaynaklarına göre, Kuran'da "ahirün" kelimesiyle tarih düşürülerek fethi müjdelenen şehirdir⁸⁸. Nitekim, Osmanlı tarih yazımında "Eyüp el-Ensari'nin mezarının bulunması" konusu da Hıristiyan rölikleriyle ünlü İstanbul'un, Ortodoks kutsal şehirden müslüman kutsal şehre dönüşümünü simgeler ve bunun ilk örneğini oluşturur.

Istanbul'un alınmasından sonra Fatih'in Ayasofya, İmparator Sarayı ve Vafizci Aziz İoannes Manastırı'ndan (İmrahor Camii) rölikleri bir araya getirdiğinden söz edilmektedir. Evliya Çelebi'ye göre, hükümdar bunları, Tersane Bahçesi ve Topkapı Sarayı'ndaki Hazine-i Hümayun'da saklar¹⁹⁹. İç Hazine kütüphanesinde bulundurulmuş azizlerin kemiklerinden Sehi Bey de bahsetmektedir²⁰⁰. Bayezid döneminde Venedik ile yapılan görüşmeler sırasında saraydaki rölikleri içeren bir dökmü hazırlanmıştır²⁰¹. Sarayda bulunan İtalyanlardan Teodoro Spandugino, *De le origine deli imperatori ottomani* adlı eserinde, hükümdarı özenle koruduğu kalıntılara değinerek saray çevresindeki Hıristiyanlarca ortaya konan iki karşıt yorumu yansız olarak aktarır: Fatih'in azizleri korumasının nedeni Hıristiyan dinine yakınlık duymasından kaynaklanmaktadır, ya da Osmanlı hükümdarı şeytanca bir yöntemle rölikler yoluyla Hıristiyan tebaaya eziyet etmek niyetindedir²²⁰.

II. Mehmed'in Bizans röliklerine duyduğu ilgi çeşitli nedenlerle açıklanabilir: Bunların ilki, İstanbul şehrinin kutsal ve merkezi konumunun sürekliliğini sağlamaktı. İmparatorluk psikolojisine yaklaşan bir devletin tarihsel süreklilik iddiasında bulunması, ve bunu kendi amaçlarına göre yeniden değerlendirmesi politik rekabet açısından önemli bir üstünlük sayılmaktadır.

Öte yandan Bizanslı Sphranzes, hükümdarı patrik seçimine ve Doğu Kilisesi'ne yaklaşımını başka bir açıdan değerlendirir: "Bir tilki kadar kurnaz olan II. Mehmed, bütün bunları Hıristiyanların iyiliği için değil, şehrin yeniden iskânını hızlandırmak için yapıyordu. Bu sayede Hıristiyanlar şehre dönecekti. Gerçekten de öyle oldu, Hıristiyanlar şehre geri döndüler."²²¹ Böylece İstanbul'a gereken dinamizmin yeniden kazandırılması; şehir hayatının, ekonomisi, toplumsal yaşamı ve kültürüyle canlandırılması hedefleniyordu²⁴⁰. Hükümdar, sürekliliği sağlanan "merkezi kutsal şehir" imgesi aracılığıyla İstanbul'u her dinden, mezhepten ve "milletten" göçmene açık bir "evrensel cazibe merkezi" konumuna getirmeyi amaçlamaktaydı.

Yüzyıllar içerisinde, Osmanlı yönetiminde İstanbul görkemli selatin camileri, ince zevkli kasırları, bedestenleri, hanları ve suyuyla yeniden gelişecek, merkezi konumuna yeniden ulaşacaktı. Avrupa şehirlerinde rölikler unutulmaya yüz tutacak, Akdeniz eski önemini kaybedip gemiler okyanuslara yelken açacaktır. Yeni ülkeler, yeni ufuklar keşfedilecek; akıl ve bilgi ülkeleri arasında uygarlık standartlarını yükseltmeye yönelik rekabete yol gösterecekti. ■

Dipnotlar

- (1) İstanbul'da bulunan rölikler konusunda bkz: Jean Ebersolt, *Sanctuaries de Byzance*, Paris, 1921, 105-151; Norman H. Baynes, "The Supernatural Defenders of Constantinople", *Analecta Bollandiana*, Melanges Paul Peeters, I, LXVII / 1949, 165-177; George P. Majeske, "St. Sophia in the Fourteenth and Fifteenth Centuries: The Russian Travellers on the Relics", *Dumbarton Oaks Papers*, 27 / 1973, 69-87. Röliklerin kilise yapımına etkisi hakkında: Andre Grabar, *Martyrium*, c. 1 ve 2, Paris, 1943-46 (yeni basım: London, 1972). Ayasofya'daki rölikler hakkında: Stefanos Yerasimos, *Konstantiniye ve Ayasofya Efsaneleri*, İstanbul, 1993.
- (2) Fatih Sultan Mehmed'in röliklere ilgisi konusunu inceleyen yazılar: Franz Babinger, "Reliquenschacher am Osmanenhof im XV. Jahrhundert", *Bayerische Akademie der Wissenschaften*, philos.-hist. Klasse, Sitzungsberichte, Jahrgang 1956, 2. Heft, 3-29; Babinger, "Sultan Mehmed II und ein heiliger Rock", *Zeitschrift der Deutschen Morgenlaendischen Gesellschaft*, CVII 1958, 266-278; Julian Raby, "Mehmed the Conquerors Greek Scriptorium", *Dumbarton Oaks Papers*, 37 / 1983, 22-23.
- (3) "Yeni Roma" ve "Yeni Kudüs" konusunda: Philip Sherrard, *Constantinople, Iconography of a Sacred City*, London, 1965, 79 ff.; Baynes, *age*, 171 f. Bir on beşinci yüzyıl Bizans kroniği gözüyle, Doukas, *Decline and Fall of Byzantium to the Ottoman Turks by Doukas: An Annotated Translation of "Historia Turco-Byzantina"*, der. H. J. Mogulias, Detroit, 1975, 231, 236-239. Bizans eskatolojisi hakkında: Cyril Mango, "Byzantinism and Romantic Hellenism", *Journal of Warburg and Courtauld Institutes*, 28 / 1965, 29-43.
- (4) Michael Vickers, "Mantegna and Constantinople", *The Burlington Magazine*, CXVII / 1976, IV, 680-687.
- (5) Ruy Gonzales de Clavijo, *Narrative of the Embassy of R. G. Clavijo to the Court of Timour at Samarcand A.D. 1403-6*, der. C. R. Markham, New York, 1859 (yeni basım: New York, 1970), 30-49.
- (6) Pero Tafur, *Travels and Adventures 1435-1439*, der. E. D. Ross and E. Power, London, 1926, 140-141.
- (7) Georgios Sphrantzes, *Die letzten Tage von Ivanka*, Graz, 1973, 85-87.
- (8) Kritovoulos of Imbros, *History of Mehmed the Conqueror by Kritovoulos (1551-1467)*, der. Charles Riggs, Princeton, 1954, 136, 209. Sphrantzes, *age* 55. Bu konuda geniş bilgi için bkz: Babinger, "Mehmed der Eroberer und Italien", *Byzantion*, 21 / 1951, 137-141. Raby, *age*, 15-31.
- (9) Kritovoulos, *age*, 181, 214 ff. Mehmed Neşri, *Kitab-ı Cihannüma*, c. II, der. F. R. Unat ve M. A. Köymen, Ankara, 1957, 689.
- (10) Leon Battista Alberti'nin eseri Tempio Malatestiano, Riminali Malatesta hakkında: E. Hutton, *Lord of Rimini*, London, 1906. Fatih'in Matteo de Pasti'yi daveti konusunda: Josef von Karabacek, "Abendlaendische Künstler zu Konstantinopel im XV. und XVI. Jahrhundert", *Kaiserliche Akademie der Wissenschaften in Wien*, philos.-hist. Klasse, Denkschriften, 62. Band, 1. Abhandlung, Wien, 1918, 6-7, 10.
- (11) Karabacek, *age*, 21 f.
- (12) Karabacek, *age*, 25-30; James Byam Shaw, "Gentile Bellini and Constantinople", *Apolla*, 120 / 1984, nr. 269, 58.
- (13) Osmanlı sarayında bulunan hümanistler hakkında: Babinger, "Maometto il Conquistatore e gli umanisti", *Venezia e l'Oriente tra il tardo medio evo e rinascimento*, Firenze, 1966, 433-449.
- (14) William Andrews, *Antiquities and Curiosities of the Church*, London, 1897.
- (15) Venedik Senatosu'nun kararı ve Venedik Devlet Arşivindeki belge hakkında: Babinger, "Reliquenschacher...", 9-10. Venedik ve diğer rölikler: Marliyn Perry, "Saint Mark's Trophies: Legend, Superstition and Archaeology in Renaissance Venice", *Journal of Warburg and Courtauld Institutes*, XL / 1977, 27-49.
- (16) Babinger, *age*.
- (17) Topkapı Sarayı'nda bulunan rölikler hakkında: Gülru Necipoğlu, *Architecture, Ceremonial and Power - The Topkapı Palace in the Fifteenth and Sixteenth Centuries*, Cambridge-Mass., London, 1991, 135-136. Fetihden önce manastırda bulunan Vafizci Aziz İoannes'in rölikleri konusunda: Clavijo, *age*, 41, 42.
- (18) Bu geniş konuda ayrıntılı bilgi için bkz: Osman Turan, *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi*, İstanbul, 1969, c. II, 48-55; Louis Massignon, "Textes premonitoires et commentaires mystiques relatifs a la prise de Constantinople par les Turcs en 1453 (=858 heg.)", *Oriens*, 6 / 1953, 10-17; Asaf Halet Çelebi, *Divan Şirinde İstanbul*, 1953, 11-14.
- (19) Evliya Çelebi, *Seyahatname*, İstanbul, 1314 (1896-97), c.I, 111. Guglielmo Caoursin, *Opera Storiche di Guglielmo Caoursin*, der. E. Acinelli, S. Casali, F. Rappini, Genoa, 1988, aktaran: Necipoğlu, *age*, 136.
- (20) Sehi Bey, *Heşt Bihişt: The Tezkire by Sehi Bey*, der. Günay Kut, Cambridge, Massa., 1978, 149-151, aktaran: Raby, "A Sultan of Paradox: Mehmet the Conqueror as a Patron of the Arts", *Oxford Art Journal*, 1/1982, 5-6.
- (21) Topkapı Sarayı'nda Bayezid döneminde bulunan röliklerle ilgili bu dökmü hakkında: Babinger, "Reliquenschacher...", 18-21.
- (22) C. Sathas, *Documents ineditis relatifs a l'histoire de la Grece au moyen age*, IX, Paris, 1890, aktaran: Babinger, "Reliquenschacher...", 6-7.
- (23) Sphrantzes, *age*, 88.
- (24) Bu konuda geniş bilgi için: Halil İnalcık, "The Policy of Mehmed II towards the Greek Population of Istanbul and the Byzantine Buildings in the City", *Dumbarton Oaks Papers*, 23-24 / 1969-70, 229-249.